

EVALUACIJA PROGRAMA OSPOSOBLJAVANJA OSOBA S MENTALNOM RETARDACIJOM ZA SAMOZASTUPANJE U PODRUČJU SAMOPOŠTOVANJA

MARIJA BILIĆ*, DANIELA BRATKOVIĆ*, BRANKO NIKOLIĆ*

Primljeno: travanj 2003.

Prihvaćeno: lipanj 2003.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 376.4

Pojavom filozofije inkluzije i socijalnog modela dolazi do značajnih promjena u odnosu društva prema osobama s teškoćama, pa tako i osobama s mentalnom retardacijom. Ovim promjenama značajno je doprinio i pokret samozastupanja koji se smatra jednim od najzanimljivijih i najpozitivnijih pokreta današnjice. Zaživljavanjem filozofije inkluzije i u našim uvjetima pokazala se potreba za osposobljavanjem osoba s mentalnom retardacijom za samozastupanje i njihovim uključivanjem u život društvene zajednice. Cilj ovog rada bio je evaluacijom eksperimentalnog programa osposobljavanja za samozastupanje utvrditi učinkovitost njegove primjene u radu s odraslim osobama s mentalnom retardacijom u području samopoštovanja. Posebni ciljevi bili su usmjereni na utvrđivanje razlike u razini samopoštovanja među skupinama ispitanika. Prva skupina ispitanika veći dio života provela je u instituciji i deinstitutionalizirana je neposredno prije inicijalnog ispitivanja. Druga skupina ispitanika živi u vlastitim obiteljima. Komponentnim modelom analize promjena na uzorku ispitanika opisanom skupom kvantitativnih varijabli utvrđen je statistički značajan napredak u postignućima obje skupine ispitanika. Analizom varijance i robusnom diskriminacijskom analizom utvrđene su, i u inicijalnom i u finalnom stanju, statistički značajne razlike u svim područjima mjerenja među skupinama ispitanika.

Ključne riječi: samozastupanje, samopoštovanje, mentalna retardacija, program, evaluacija

Uvod

U svojoj hijerarhijskoj koncepciji potreba Maslow (1982.) definira potrebu za samopoštovanjem kao potrebu za stabilnim, čvrsto formiranim vrednovanjem i poštivanjem sebe i za poštivanjem od strane drugih. O tome u koliko smo mjeri uspješni zadovoljiti ove potrebe ovisiti će i razina našeg samopoštovanja. Dagnan i dr. (1999) pak ističe važnost socijalne komparacije za samopoštovanje. Festinger (1954) socijalnu komparaciju definira kao aktivan proces u kojem vrednujemo sebe uspoređujući se s drugima. Negativna socijalna komparacija će utjecati na samopoštovanje kada se pojavi u području života koje je osobi vrlo važno i kada nema drugog izvo-

ra u procjenjivanju vlastite vrijednosti (Oatley i dr. 1985; Champion i dr. 1995). Identificiran je velik broj faktora koji služe za odbijanje utjecaja negativne socijalne komparacije (Swallow i dr. 1988). Tako posjedovanje velikog broja socijalnih uloga i osobina koje služe kao izvor vlastite vrijednosti, djeluje kao zaštita od utjecaja negativne komparacije. Osobe s mentalnom retardacijom često imaju manje prilike razviti veći broj socijalnih uloga i vrijednih osobina i možda su zato manje sposobne zaštititi se od utjecaja negativne socijalne komparacije. Tako su za osobe s mentalnom retardacijom negativne socijalne komparacije češće i one zbog odsutnosti zaštitnih faktora, mogu imati značajan utjecaj na njihovo samopoštovanje.

* Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Mosley (1994) definira samopoštovanje kao vrijednost koju vežemo uz sliku o sebi koju smo tokom vremena formirali pod utjecajem pozitivnih i negativnih reakcija socijalne okoline, osobito onih osoba koje su nam u životu važne. Većina osoba s mentalnom retardacijom izložena je brojnim negativnim i omalovažavajućim iskustvima koja smanjuju njihovo samopoštovanje, što se prvenstveno odnosi na stigmatiziranje i etiketiranje ovih osoba. Szivos-Bach (1993) u svojoj studiji osoba s "mentalnim hendikepom" iznosi da postoji značajna povezanost između stigme, samopoštovanja i različitosti koju osoba percipira da postoji između nje i ljudi koji ju okružuju. Osobe koje su iskusile stigmatiziranje svjesne su da su drugačije od drugih, te da su drugačije tretirane. Evans (1992, prema Wakerley, 1997) naglašava da su osobe s mentalnom retardacijom svjesne procesa stvaranja distance koju društvo stvara bilo u kilometrima – kao institucije – bilo u mišljenjima radi njihove "različitosti", te počinju kriviti sebe za svoj status "retardiranih", "drugačijih", "izopćenih". Upravo slika o sebi i etiketiranje središnje su teme u razvoju samozastupanja. Etikete poput: "mentalni hendikep", "teškoće u učenju", "nesposobnost" su izrazi koji su vrlo opširno razmatrani na grupama za samozastupanje pri čemu se velika važnost daje isticanju da identitet osobe ne određuje samo etiketa. Williams i dr. (1982; prema Goodley, 1997) navode da se velika prepreka u uspostavljanju samozastupanja osoba s mentalnom retardacijom nalazi i u njihovoj nemogućnosti da sebe doživljavaju kao odrasle osobe s pozitivnim osobinama, nasuprot negativnoj slici o sebi. No pružajući im mogućnost da izraze sebe i svoje mišljenje, te tretirajući ih kao ravnopravne osobe s njihovim sposobnostima i potrebama, značajno se pridonosi razvoju njihovog samopouzdanja i pozitivne slike o sebi, što je nužno za uspješno samozastupanje. S druge strane iskustvo uspješnog samozastupanja pridonosi većem samopoštovanju.

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je evaluacija programa osposobljavanja osoba s mentalnom retardacijom za samozastupanje u području samopoštovanja. Ponajprije željela se utvrditi

razina samopoštovanja prije primjene programa, te promjene do kojih će doći primjenom eksperimentalnog programa. Također se željela utvrditi razlika u razini samopoštovanja između skupina ispitanika prije i poslije primjene programa.

U skladu s ciljevima postavljene su slijedeće hipoteze:

- H1 Primjenom programa osposobljavanja za samozastupanje postići će se statistički značajan napredak u razini samopoštovanja kod ispitanika s mentalnom retardacijom
- H2 Postoji statistički značajna razlika između dviju skupina ispitanika (ispitanika koji žive u obitelji i deinstitutionaliziranih ispitanika) u razini samopoštovanja i u inicijalnom i u finalnom ispitivanju.

Metode rada

Uzorak ispitanika

U istraživanju su sudjelovala dva uzorka ispitanika. Prvi uzorak čini 16 osoba s mentalnom retardacijom od čega je 9 muških i 7 ženskih ispitanika. 3 ispitanika ima laku, 11 umjerenu, te 2 ispitanika težu mentalnu retardaciju. Ovi ispitanici su veći dio života proveli u instituciji, a sada su uključeni u programe Udruge za promicanje inkluzije u Zagrebu. Drugi uzorak čini također 16 osoba s mentalnom retardacijom od čega je također 9 muških i 7 ženskih ispitanika. Kao i prvi uzorak i ovaj uzorak čini 3 osobe s lakom, 11 s umjerenom i 2 s težom mentalnom retardacijom. Svih 16 osoba živi sa svojim obiteljima i uključeni su u dnevni program Kluba "Vjeverica" Udruge za pomoć osobama s mentalnom retardacijom grada Zagreba. Osnovni kriteriji pri formiranju oba uzorka ispitanika bili su: odrasla dob (životna dob oba uzorka ispitanika je u rasponu od 25 do 52 godine) i sposobnost verbalnog izražavanja.

Mjerni instrumenti i varijable istraživanja

U svrhu istraživanja u inicijalnoj i finalnoj fazi ispitivanja primijenjena je Skala procjene

samopoštovanja namijenjena utvrđivanju razine samopoštovanja osoba s mentalnom retardacijom. Ova skala je pojednostavljena verzija originalne Rosenbergove skale za procjenu samopoštovanja (1982) koji su izradili Dagnan i Sandhu 1989. godine, a koju je prevela i prilagodila za ovo istraživanje Kraljević 2000. godine. Skala se sastoji od 6 varijabli, u kojoj je pojednostavljen rječnik pri čemu je zadržan originalni smisao svake varijable. Modificirane varijable su sljedeće: Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi; Mislim da imam puno dobrih osobina; Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi; Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno; Zadovoljan sam sa sobom; Mislim da ništa ne valjam. Originalnih 5 kategorija odgovora: "nikada", "gotovo nikada", "ponekad", "često" i "uvijek", za potrebe ovog istraživanja smanjeno je na tri kategorije odgovora: "nikada", "ponekad" i "uvijek".

Eksperimentalni program osposobljavanja osoba s mentalnom retardacijom za samozastupanje

Svrha ovog programa bila je osposobiti osobe s mentalnom retardacijom za samozastupanje tj. pomoći osobama s mentalnom retardacijom izgraditi pozitivnu sliku o sebi i podići razinu samopoštovanja, te izgraditi partnerski odnos s okolinom, podići razinu usvojenosti vještina samozastupanja, podići razinu svijesti osoba o vlastitim pravim i u upoznati ih s osnovnim pravima i odgovornostima.

Program je podjeljen u četiri sadržajne cjeline.

- izgrađivanje međusobnog povjerenja i svijesti o zajedničkim problemima i interesima među članovima skupine
- izgrađivanje pozitivne slika o sebi i podizanje razine samopoštovanja
- razvijanje vještina samozastupanja
- upoznavanje prava i odgovornosti

Ciljevi programa strukturirani su u skladu s općim principima programiranja rada s osobama s mentalnom retardacijom, te se iako su kroz

pojedine aktivnosti precizno razrađeni, mogu, u skladu s principom individualizacije djelomično odabrati i dodatno razraditi.

Postupci provođenja programa uključuju:

- Igre – ujedanjuju skupinu, smanjuju napetosti; imaju vlastita pravila te potiču samokontrolu, participiranje, verbalni i tjelesni kontakt; mnoge igre približavaju osobama apstraktne sadržaje kao što su povjerenje i suradnja
- Runde- svi članovi određenim redosljedom izvršavaju zadani zadatak; npr nadopunjuju započetu rečenicu. Ova metoda koristi se u različite svrhe, kada članovi skupine trebaju čuti mišljenje drugih ili žele zajedno nešto evaluirati.
- Brainstorming – nabrajaju se ideje najbrže što se može bez ikakvih prioriteta.
- Aktivnosti "dodira" – istraživanja su pokazala da dodir pomaže ljudima da se bolje osjećaju
- Vježbe pričanja i slušanja- pomaže osobama da daju i prime feedback, npr. ako imaš problem može ti pomoći razgovor s dugom osobom, ili ako ti drugi kažu što misle o tebi to ti pruža mogućnost da se promjeniš ako želiš i sl.
- Igre uloga - pomažu osobama da aktivno prožive ranija iskustva i pokušaju ih razumjeti, omogućuju izražavanje skrivenih osjećaja, raspravljanje problema, prakticiranje empatije, uvježbanje novih oblika ponašanja.
- Diskusiju usmjerenu na postavljanje pitanja i odovora - traži od ispitanika aktivno slušanje i postavljanje pitanja, te davanje odgovora.
- Diskusiju usmjerenu na postavljanje određenog problema i njegovo razmatranje – omogućuje iznošenje različitih mišljenja, zahtjeva od svih uključenih u diskusiju da budu spremni razmotriti i odgovoriti na drugačija mišljenja.

Primjena eksperimentalnog programa uključivala je kontinuiranu kvalitativnu evaluaciju, kojom je praćena uključenost i sudjelovanje te svladavanje programa u ispitanika, kako bi se provodila adekvatna prilagodba sadržaja programa i postupaka njegova provođenja.

Metode obrade podataka

Na osnovu analize marginalnih frekvencija izrađena je deskriptivna analiza distribucije rezultata. Značajnost podizanja razine samopoštovanja skupine između inicijalnog i finalnog stanja kod obje skupine ispitanika utvrđena je komponentnim modelom analize promjena. Prema ovom modelu, značajnost kvantitativnih promjena jednog uzorka ispitanika, u dvije vremenske točke (prije i poslije primjene programa), koji je opisan skupom kvantitativnih varijabli testirana je analizom promjena na prvoj glavnoj komponenti razlika rezultata dobivenih prije i poslije primjene eksperimentalnog programa. Zatim je ekstrahirana funkcija promjene koja je određena statistički značajnim korelacijama varijable u funkciji promjene te aritmetičke sredine razlika rezultata u inicijalnom i finalnom stanju (Nikolić, 1997). Za utvrđivanje postojanja razlike između dviju skupina ispitanika u svim područjima mjerenja u inicijalnom i finalnom stanju, primijenjena je

robustna diskriminacijska analiza (Nikolić, 1991). Značajnost razlika između aritmetičkih sredina testirana je Fisherovim testom. Relativni doprinos svake varijable u kreiranju diskriminativne funkcije određen je na osnovu izračunatih koeficijenata diskriminacije i koeficijenata korelacije pojedine varijable s diskriminacijskom funkcijom (Gredelj i dr., 1977; prema Nikolić, 1991). Nakon što je utvrđena statistički značajna razlika među skupinama u latentnom prostoru, izvršena je analiza varijance kojom su utvrđene razlike među skupinama na pojedinim varijablama manifestnog prostora.

Rezultati i diskusija

Deskriptivna analiza distribucije rezultata prve skupine ispitanika u inicijalnom stanju

Rezultati inicijalnog ispitivanja prve skupine ispitanika prikazani u Tablici 1 upućuju na njihovu relativno nisku razinu samopoštovanja.

Tablica 1. Analiza marginalnih frekvencija/inicijalno

Varijable	nikada		ponekad		uvijek	
	f	%	f	%	f	%
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	0	0	14	88	2	12
Mislim da imam puno dobrih osobina.	2	12	12	75	2	12
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	5	31	7	44	4	25
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	6	38	9	56	1	6
Zadovoljan sam sa sobom.	0	0	11	69	5	31
Mislim da ništa ne valjam.	1	6	10	63	5	31

Legenda

f kategorije odgovora izražene u apsolutnim frekvencijama.

% kategorije odgovora izražene u postocima.

Ispitanici pokazuju nesigurnost u isticanju vlastitih dobrih osobina, te slici o vlastitoj vrijednosti (88% ispitanika sebe samo ponekad smatra dobrom osobom, a 75% ponekad misli da imaju puno dobrih osobina). Smatraju se inferiornima u pogledu sposobnosti za obavljanje različitih aktivnosti. Tako 25% ispitanika

smatra da mogu raditi većinu stvari jednako dobro kao i drugi, dok 31% smatra da ne može. 31% ispitanika izjavilo je da su uvijek, a ostalih 69% da su ponekad zadovoljni sa sobom. Evidentno je da ih unatoč tome čak 63% izražava lošu sliku o sebi smatrajući da katkada ništa ne valjaju.

Mosley (1994) ističe da posebno važnu ulogu u formiranju slike o sebi a time i razine samopoštovanja imaju reakcije i mišljenje nama važnih osoba. Smještavanje u instituciju i na taj način odvajanje i osjećaj napuštenosti od strane obitelji sigurno doprinose nižoj razini samopoštovanja ovih osoba. Treba uzeti u obzir da su ovi ispitanici proveli značajan dio svoga života u instituciji, pa možemo zaključiti da je

njihovo samopoštovanje izgrađeno uglavnom na temelju socijalne komparacije s ostalim korisnicima i djelatnicima institucije, te na percepciji osobne kompetentnosti u vrlo malom broju pred njih postavljenih zahtjeva.

Deskriptivna analiza distribucije rezultata druge skupine ispitanika u inicijalnom stanju

Tablica 2. Analiza marginalnih frekvencija/inicijalno stanje/druge skupina

Varijable	nikada		ponekad		uvijek	
	f	%	f	%	f	%
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	1	6	7	44	8	50
Mislim da imam puno dobrih osobina.	0	0	12	75	4	25
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	5	31	7	44	4	25
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	2	12	11	69	3	19
Zadovoljan sam sa sobom.	1	6	10	63	5	31
Mislim da ništa ne valjam.	2	12	6	38	8	50

Legenda

f kategorije odgovora izražene u apsolutnim frekvencijama.

% kategorije odgovora izražene u postocima.

Inicijalni rezultati skupine ispitanika koji žive u svojim obiteljima (Tablica 2) pokazali su da je samopoštovanje ovih osoba relativno visoko. Uglavnom se smatraju dobrim osobama (50% uvijek, 44% ponekad), te navode niz dobrih vlastitih osobina (75% uvijek, 25% ponekad). No uočljiv je osjećaj inferiornosti u odnosu na druge ljude u izvršavanju različitih aktivnosti (31% ih smatra da ne mogu izvršavati zadatke jednako dobro kao drugi ljudi). Unatoč tome 31% ispitanika zadovoljno je sa sobom, te ih se 50% ne slaže s tvrdnjom da ništa ne valjaju.

Usporedba dviju skupina ispitanika u inicijalnom stanju

Diskriminacijskom analizom podataka dobivenih primjenom Skale samopoštovanja utvrđene su razlike u razini samopoštovanja između dviju skupina ispitanika u inicijalnom stanju.

Na osnovu rezultata robusne diskriminacijske analize (Tablica 3) vidljivo je da se skupine ispitanika značajno razlikuju uz vjerojatnost pogreške $Q=0.017$.

Tablica 3. Rezultati diskriminacijske analize/inicijalno

DF	L (Lambda)	C1	C2	F	Q
1	.5403	-.52	.52	6.25	.017

Legenda

Df diskriminativna funkcija; L (Lambda) diskriminativna vrijednost; C1 centroid prve skupine ispitanika; C2 centroid druge skupine ispitanika; F Fisherov test; Q vjerojatnost pogreške (razina značajnosti)

Pregledom centroida diskriminativne funkcije vidimo da je statistički značajna razlika izražena u korist ispitanika koji žive u obitelji, tj. ovi ispitanici imaju veću razinu samopoštovanja.

Ovakvi se rezultati mogu objasniti utjecajem institucionalnih uvjeta života u kojima su živjeli ispitanici prve skupine koji su do trenutka uključivanja u program stanovanja uz podršku živjeli u instituciji. S obzirom da, kako je navedeno u uvodnom razmatranju, samopoštovanje možemo definirati kao vrijednost koju vežemo uz sliku o sebi koju smo tokom vremena formirali pod utjecajem, bilo pozitivnih, bilo negativnih reakcija socijalne okoline, ne iznenađuje nas činjenica da

dobiveni rezultati u inicijalnom ispitivanju pokazuju da prva skupina ispitanika ima nižu i razinu samopoštovanja u odnosu na drugu skupinu.

Analizom rezultata prikazanih u Tablici 4 vidljivo je da u kreiranju diskriminacijske funkcije najveći udio ima varijabla "Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno", čiji je koeficijent diskriminacije .60, a koeficijent korelacije s diskriminativnom funkcijom .75. Značajan doprinos u formiranju latentnog prostora razlika među skupinama ostvarila je i varijabla "Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi (D=.58, R= .80), te varijabla "Mislim da imam puno dobrih osobina" (D= .50. R=.76).

Tablica 4. Koeficijenti diskriminacije i koeficijenti korelacije varijabli i diskriminativnih funkcija/inicijalno

Varijable	D	R
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	.58	.80
Mislim da imam puno dobrih osobina.	.50	.76
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.00	.18
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	.60	.75
Zadovoljan sam sa sobom.	-.12	.25
Mislim da ništa ne valjam.	.19	.55

Legenda

D koeficijent diskriminacije

R koeficijent korelacije varijable s diskriminativnom funkcijom

Tablica 5. Analiza varijance/inicijalno

Varijable	M1	M2	F	Q
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	-.30	.30	4.15	.048*
Mislim da imam puno dobrih osobina.	-.26	.26	3.21	.080
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.00	.00	1.00	.674
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	-.31	.31	4.36	.043*
Zadovoljan sam sa sobom.	.06	-.06	1.11	.300
Mislim da ništa ne valjam.	-.10	.10	1.30	.262

Legenda

M1 aritmetička sredina prve skupine ispitanika

M2 aritmetička sredina druge skupine ispitanika

F Fisherov test

Q razina značajnosti (vjerojatnost pogreške)

Analiza varijance (Tablica 5) pokazala je da u manifestnom prostoru ispitanike statistički značajno razlikuje varijabla "Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno uz vrijednost F-testa 4.36, te varijabla "Mislim da sam dobra osoba jednako dobra kao i drugi" uz vrijednost F- testa 4.15.

Napredak prve skupine ispitanika nakon provođenja programa

Na temelju rezultata komponentnog modela analize promjena prikazanih u Tablici 6 utvrđena je statistički značajna razlika između inicijalnog i finalnog stanja u razini samopoštovanja prve skupine ispitanika.

Tablica 6. Rezultati analize promjena/prva skupina

ARITMETIČKA SREDINA	VARIJANCA	DF1	DF2	F	P
1.82	2.88	1	15	18.46	.001

Legenda

DF1 broj stupnjeva slobode

DF2 broj stupnjeva slobode

F Fisherov test

P razina značajnosti

Tablica 7. Struktura funkcije promjena/prva skupina

Varijabla	R	D	M
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	.4386	.2585	.7500
Mislim da imam puno dobrih osobina	.8107*	.4777	.8750
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.2189	.1290	.8750
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	.6344*	.3738	1.1875
Zadovoljan sam sa sobom.	.8961*	.5280	.5625
Mislim da ništa ne valjam.	.8814*	.5194	.6875

Legenda

R korelacija varijabli s funkcijom promjene

D diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena

M aritmetička sredina razlika rezultata

Analizom rezultata prikazanih u Tablici 7 možemo uočiti da je došlo do najznačajnijih promjena na varijabli "Zadovoljan sam sa sobom" (korelacijski koeficijent iznosi .8961, diskriminacijski .5280), te na varijablama "Mislim da ništa ne valjam" i "Mislim da imam puno vrijednih osobina" uz korelacijske koeficijente .8814 i .8107 i koeficijente diskriminacije .5294 i .4777. Statistički značajno u kreiranju funkcije promjena sudjeluje i varijabla "Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno" čiji koefici-

jent korelacije iznosi .6344, diskriminacija funkcije promjena .3738. Na preostale dvije varijable nije došlo do statistički značajnih promjena.

Na temelju prikazanih rezultata komponentnog modela analize promjena u prostoru varijabli može se zaključiti da je došlo do statistički značajnih pozitivnih promjena od inicijalnog do finalnog stanja prve skupine ispitanika.

Prvi i najznačajniji korak za ispitanike bilo je upoznavanje sebe, svojih osobina, sposobnosti, interesa, želja, i sklonosti, te osvješćivanje sebe

kao individue sa svojim jakim stranama i ograničenjima. U početku su ispitanici prvenstveno navodili dobrotu, poslušnost, spremnost na izvršavanje zadataka, marljivost kao dobre osobine. Upoznavanje sebe doprinijelo je podizanju razine samopoštovanja, te stvorilo temelje za razvijanje vještina vršenja odabira i donošenja odluka. Ovi rezultati u skladu su s rezultatima koje je Alfiev (2000.) dobila u svom istraživanju. Ona je utvrdila da razvoj vještina samozastupanja kod osoba s mentalnom retardacijom dovodi do poboljšanja slike o sebi.

Napredak druge skupine ispitanika nakon provođenja eksperimentalnog programa

Prema rezultatima komponentnog modela analize promjena prikazanim u Tablici 8 utvrđena je statistički značajna razlika između inicijalnog i finalnog stanja u razini samopoštovanja i kod druge skupine ispitanika.

Iz Tablice 8 također je vidljivo da je srednja vrijednost glavne komponente promjena (1.16) značajna na razini značajnosti od 0.6%

Tablica 8. Rezultati analize promjena/druga skupina

ARITMETIČKA SREDINA	VARIJANCA	DF1	DF2	F	P
1.16	2.17	1	15	9.99	0.006

Legenda

- DF1 broj stupnjeva slobode
- DF2 broj stupnjeva slobode
- F Fisherov test
- P razina značajnosti

Tablica 9. Struktura funkcija promjena/druga skupina

Varijabla	R	D	M
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	.2135	.1451	.5000
Mislim da imam puno dobrih osobina	.1683	.1143	.6875
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.8875*	.6031	.8750
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	-.1488	-.1011	.9375
Zadovoljan sam sa sobom.	.8174*	.5554	.5625
Mislim da ništa ne valjam.	.7836*	.5325	.5000

Legenda

- R korelacija varijabli s funkcijom promjene
- D diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena
- M aritmetička sredina razlika rezultata

Pregledom Tablice 9 može se uočiti da je za promjene koje su se dogodile između inicijalnog i finalnog stanja najodgovornija varijabla "Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi" čiji je koeficijent korelacije .8875, a koeficijent diskriminacije .6031. Sljedeća varijabla koja značajno sudjeluje u definiranju funkcije promjena je varijabla

"Zadovoljan sam sa sobom" sa koeficijentom korelacije .8174, a diskriminacijskim koeficijentom .5554, te varijabla "Mislim da ništa ne valjam" čija korelacija s funkcijom promjena iznosi .7836, a diskriminacija u funkciji promjena .5325. Doprinosi ostalih varijabli u kreiranju funkcije promjena nisu statistički značajni. S obzirom na predznak korelacijskih i diskrimi-

nacijskih koeficijenata, može se govoriti o pozitivnim tendencijama u odnosu navedenih varijabli prema funkciji promjena. Stoga se može zaključiti da se radi o funkciji podizanja razine samopoštovanja druge skupine ispitanika od inicijalnog do finalnog stanja.

Usporedba dviju skupina ispitanika u finalnom stanju

Diskriminacijskom analizom podataka dobivenih primjenom Skale samopoštovanja utvrđene su razlike u razini samopoštovanja između dviju skupina ispitanika u finalnom stanju.

Tablica 10. Rezultati diskriminacijske analize/finalno

DF	L (Lambda)	C1	C2	F	Q
1	.2171	-.33	.33	6.74	.014

Legenda

- Df diskriminativna funkcija
- L (Lambda) diskriminativna vrijednost
- C1 centroid prve skupine ispitanika
- C2 centroid druge skupine ispitanika
- F Fisherov test
- Q vjerojatnost pogreške (razina značajnosti)

Na osnovu rezultata robusne diskriminacijske analize (Tablica 10) vidljivo je da se skupine ispitanika značajno razlikuju uz vjerojatnost pogreške $Q=.014$. Pregledom centroida diskrimi-

nativne funkcije vidimo da je statistički značajna razlika izražena u korist druge skupine ispitanika, tj. ispitanici koji žive u obitelji imaju veću razinu samopoštovanja i u finalnom stanju.

Tablica 11. Koeficijenti diskriminacije i koeficijenti korelacije varijabli i diskriminativnih funkcija/finalno

Varijable	D	R
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	.33	.03
Mislim da imam puno dobrih osobina	.33	.36
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.00	-.14
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	.78	.77
Zadovoljan sam sa sobom.	-.26	-.36
Mislim da ništa ne valjam.	-.33	-.04

Legenda

- D koeficijent diskriminacije
- R koeficijent korelacije varijable s diskriminativnom funkcijom

Iz Tablice 11 vidljivo je da u kreiranju diskriminacijske funkcije najveći udio i u finalnom stanju ima varijabla "Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno", čiji je koeficijent diskriminacije .78, a koeficijent korelacije s diskriminativnom funkcijom .77.

Na temelju analize rezultata prikazanih u Tablici 12 možemo uočiti da niti jedna od prikazanih vrijednosti razine značajnosti nije manja od 5%, te se može zaključiti da niti jedna varijabla u manifestnom prostoru statistički značajno ne razlikuje skupine ispitanika. nešto

Tablica 12. Analiza varijance/finalno

Varijable	M1	M2	F	Q
Mislim da sam dobra osoba, jednako dobra kao i drugi.	-.11	.11	1.36	.251
Mislim da imam puno dobrih osobina	-.11	.11	1.36	.251
Mislim da sam sposoban raditi stvari jednako dobro kao i većina drugih ljudi.	.00	-.00	1.00	.327
Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno.	-.26	.26	3.21	.080
Zadovoljan sam sa sobom.	.09	-.09	1.23	.276
Mislim da ništa ne valjam.	.11	-.11	1.36	.251

Legenda

M1 aritmetička sredina prve skupine ispitanika

M2 aritmetička sredina druge skupine ispitanika

F Fisherov test

Q razina značajnosti (vjerojatnost pogreške)

značajniji doprinos razlikovanju skupina u odnosu na ostale varijable ima varijabla "Mislim da nisam napravio ništa bezvrijedno uz razinu značajnosti od 8% i vrijednost F-testa 3.21.

S obzirom na sveukupne prikazane rezultate možemo prihvatiti hipotezu H1 da će se primjenom programa osposobljavanja osoba s mentalnom retardacijom za samozastupanje postići statistički značajan napredak u razini samopoštovanja kod ispitanika s mentalnom retardacijom. Također je potvrđena i hipoteza H2 da među skupinama ispitanika postoje statistički značajne razlike u razini samopoštovanja u inicijalnom i finalnom stanju. Prihvaćenje postavljenih hipoteza potvrdilo je efikasnost i opravdanost primjene programa osposobljavanja za samozastupanje evaluiranog u ovom istraživanju u radu s osobama s mentalnom retardacijom.

Sudionici ovog rada pokazali su veliku motiviranost u sudjelovanju u radu skupina za samozastupanje. Međutim, samozastupanje ne može i ne smije ostati samo u okviru skupina za samozastupanje već ono mora prodrjeti u sve sfere društva. Osobama treba omogućiti da usvojene vještine primjenjuju u svakodnevnom životu, u realnim situacijama. Da bi se to moglo, društvo treba korijenski promijeniti svijest i stavove o osobama s mentalnom retardacijom. Istraživanja i iskustva iz svijeta pokazuju nam da su upravo same osobe s mentalnom retardacijom organizirane u pokretu za samozastupanje najviše doprinijele promjenama ovih stavova. Zato je nužno poticati formiranje skupina za samozastupanje u okviru klubova, centara i drugih organizacija, kako bi omogućilo osobama da aktivno sudjeluju u pronalaženju svog mjesta u društvu kao njegovih ravnopravnih i korisnih članova.

Literatura

- Alfirev, M. (2000): Samozastupanje i socijalna kompetencija osoba s umjerenom mentalnom retardacijom, Magistarski rad.
- Champion L.A., Power M.J. (1995): Social and cognitive approaches to depression: towards a new synthesis, *British Journal of Clinical Psychology*, 34, 485-503.
- Dagnan, D., Sandhu, S. (1999): Social comparison, self-esteem and depression in people with intellectual disability, *Journal of Intellectual Disability Research*, 43, 5, 372-379.
- Festinger (1954): A theory of social comparison processes, *Human Relations*, 7, 117-140.
- Goodley, D. (1997): Supporting people with learning difficulties in self-advocacy groups and models of disability, *Health and Social Care in the Community* 6(6), 438-446.
- Kraljević (2000): Evaluacija programa osposobljavanja osoba s mentalnom retardacijom za samozastupanje, Magistarski rad.
- Maslow, A. (1982): Motivacija i ličnost, Nolit, Beograd
- Mosley, J. (1994): You choose – a handbook for staff working with people who have disabilities to promote self-esteem and self-advocacy, LDA, Wisbech; Cambs.
- Nikolić, B. (1991): Neki modeli za rješavanje problema planiranja i kontrole transformacijskih procesa u primjeni kompjutora kod osoba s teškoćama socijalne integracije, *Defektologija*, 28, 1, 129-139.
- Nikolić, B. (1997): Analysis of Changes in Sample of Respondents Described by a Group of Characteristics in Two Points in Time.
- Oatley, K, Boulton, W. (1985): A social cognitive theory of depression in reaction to life events, *Psychological Review*, 92, 372-386.
- Swallow, S. Kuiper, N. A. (1988): Social comparison and negative self evaluations: an application to depression, *Clinical Psychology Review*, 8, 55-76.
- Szivos-Bach, S.E. (1993): Social Comparisons, Stigma and Mainstreaming: The Self Esteem of Young Adults With a Mild mental handicap., *Mental handicap Research*, 6, 3.
- Wakerley, P. (1997): An Examination of Actual and Preferred Treatment in the Writing of a Charter of Rights For and By people With learning Disabilities in Bolton Utilising the Participatory Research Paradigm.

The evaluation of the programme for improving self-advocacy adults with learning disabilities in the area of self-esteem

Abstract

The appearance of the philosophy of inclusion and social model has caused significant changes in society's relation towards persons with difficulties, thus including also persons with mental retardation. These changes were significantly contributed to by the self-advocacy movement. With the appearance of the philosophy of inclusion in our midst as well, the need has arisen to enable persons with mental retardation to become self-advocates and join the social community's life. The aim of the present research was to establish and evaluate the efficiency of the self-advocacy experimental training program regarding its application when working with adults with mental retardation in the area of self-esteem. Specific objectives were aiming at determining the difference in the self-esteem level among respondent groups. The pattern consisted of two groups of 16 respondents. The first respondent group spent most part of their lives at an institution and have been deinstitutionalized from it just before the initial questioning. The second respondent group lives in their own families. Componential analysis of changes in respondent pattern described by an assembly of quantitative variables has shown a statistically significant progress in the achievements of both respondent groups. Variance analysis and robust discrimination analysis has established – in both the initial and the final state, statistically significant differences among the two respondent groups in all measurement areas.

Key words: *self-advocacy, self-esteem, mental retardation, program, evaluation*